

ANGOLA İÇ SAVAŞININ ANA AKTÖRLERİ VE ULUSLARARASI RAMİFİKASYONLARI

Mürsel BAYRAM*

ÖZ

Bu çalışmada, Angola iç savaşının tarihî dinamikleri, ana aktörleri ve uluslararası ramifikasyonları (dallanımları) analiz edilmektedir. 1975'te başlayıp 2002 yılında sona eren Angola iç savaşı, Portekiz kolonyalizmi döneminde kök salmıştır. Çoğu kolonyalist güç, 1950 ve 1960'lı yıllarda Afrika kıtasından çekilirken Portekiz, kıtadaki varlığını sürdürmekte ısrar etmiştir. En az yarım milyon insanın hayatına mal olan iç savaşın ana aktörleri, Portekiz kolonyal idaresine karşı bağımsızlık hareketi olarak kuruluş sonrasında iktidar mücadelesine tutuşan MPLA, FNLA ve UNITA'dır. MPLA temelde Sovyetler Birliği ve Küba'dan destek alırken FNLA ve UNITA, ABD ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nin vekil savaşçısı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde MPLA'nın Marksist ideolojik angajmanını terk etmesi ve ABD'nin UNITA'dan desteğini çekmesi, iç savaşın deramifikasyonunu hızlandırmıştır. Bugünkü Suriye iç savaşı da dâhil olmak üzere son 100 yıl zarfında yaşanan bütün iç savaşlarda benzer bir uluslararası ramifikasyon ve deramifikasyon sürecinin söz konusu olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Angola, Portekiz, MPLA, FNLA, UNITA.

MAIN ACTORS AND INTERNATIONAL RAMIFICATIONS OF THE ANGOLAN CIVIL WAR

Abstract

This paper includes an analysis of international connections of the Angolan civil war based on the concepts of ramification and deramification. Both local dynamics and international ramifications of the civil war were presented in a relevant chronological and thematic order. Angolan civil war began in 1975 and ended in 2002 but it took roots in the period of Portuguese colonialism. Although most of the colonialist states withdrew from Africa in 1950s and 1960s, Portugal maintained its colonialist presence in the continent until the mid-1970s. The main actors of the Angolan civil war were MPLA, FNLA, and UNITA, which had been organised as independence movements against the prolonged Portuguese colonialism. However, these organisations got involved in a power struggle soon before the independence day. While MPLA was supported by the Soviet Union and Cuba, FNLA and UNITA acted as proxy warriors of the USA and the Republic of South Africa. After the end of the Cold War, MPLA changed its Marxist ideological engagement and the USA ceased to support UNITA. This disengagement meant the deramification of Angolan civil war. It can be said that almost all civil wars in the last 100 years, including the present Syrian civil war, underwent a similar phases of international ramification and deramification.

Keywords: Angola, Portugal, MPLA, FNLA, UNITA

* Okt. Ahi Evran Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu; Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Giriş

Hemen hemen hiçbir iç savaş, “iç savaş” olarak kalmamaktadır. Kökleri ve dalları bahçenin dışına taşan zehirli bitkiler gibi iç savaşlar da yabancı aktörlerin müdahaleleriyle dallanıp budaklanmaktadır. Buna iç savaşların uluslararası ramifikasyonu denilebilir. Güneybatı Afrika’da yer alan Angola, söz konusu sürecin tipik örneklerinden biridir. Angola, 1975’te Portekiz’den bağımsız olduktan sonra hemen hemen bütün Soğuk Savaş aktörlerini cezbeden bir iç savaş tecrübesi yaşamıştır. Oran’ın (1997: 317) ifadesiyle, “Balkanlaştırmanın bir kural olduğu Afrika’da parçalanma, bölünme ve yabancı güçlerin cirit atmasına Angola kadar hiçbir Afrika ülkesinde rastlanmamıştır”.

Angola, yaklaşık 500 yıl Portekiz’in sömürgesi olarak kalmıştır. Bugünkü Angola’nın kuzey bölümüne hükmeden Kral Nzinga Nkuwu ile Portekiz Kralı İkinci João arasında 15. yüzyıl sonlarında hediyeleşme şeklinde başlayan ilişkiler, Nkuwu ve ailesinin Katolik Kilisesi’nde vaftiz edilmesiyle sonuçlanmıştır. Nkuwu’nun oğlu Mbemba Nzinga, Lizbon’da yaklaşık 10 yıl ruhban eğitime tabi tutulmuş ve 1505’te Birinci Afonso adıyla tahta geçmiştir. Bu durum, yerel yöneticilerle halkın yabancılaştırmasının ilk evresini oluşturmuştur. Portekiz, burayı daha çok Brezilya’daki plantasyonları için köle temin edebileceği bir yer olarak kullanmıştır. 1506-1575 yılları arasında Angola’dan 345,000 kadar insanın köle olarak götürüldüğü tahmin edilmektedir (Bender, 1978: 14-15). 1834’te resmî anlamda kölelik kaldırılmışsa da Angolalılar 1950’lere kadar sözleşmeli işçilik adı altında çalıştırılmaya devam etmiştir. Angola 1951’de Portekiz’in denizaşırı vilayeti haline getirildikten sonra buraya gelen Avrupalı yerleşimci sayısı artmıştır. Bu süreçte Portekizce’nin *lingua franca* haline gelmesi haricinde, yerli halkı Portekizlileştirmeye dönük çabalar büyük oranda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. “Beyaz adamın tuhaf taklidinden başka bir şey olamayan” *assimiladolar* toplam nüfusun yüzde birini geçmemiştir (Bender, 1978: 212).

Angola’da 27 yıl süren ve en az yarım milyon insanın hayatına mal olan iç savaşın ana aktörleri, bağımsızlık hareketi olarak kurulan ve sonrasında iktidar mücadelesine tutuşan *Movimento Popular de Libertação de Angola* (MPLA), *Frente Nacional de Libertação de Angola* (FNLA) ve *União Nacional para a Independência*

Total de Angola (UNITA)'dır. FNLA, kısa süre içinde saf dışı kalırken MPLA ve UNITA arasındaki mücadele 2002 yılına kadar devam etmiştir. MPLA temelde Doğu Bloğu ülkelerinden destek alırken UNITA, Batı Bloğunun vekil savaşçısı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde MPLA'nın ideolojik angajmanını değiştirmesi ve ABD'nin UNITA'dan desteğini çekmesi, iç savaşın sonunu getirmiştir.

Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Bağlantıları

Portekiz yönetiminin uygulamalarına karşı çıkan bazı gruplar 1950'li yılların başından itibaren bağımsızlığa yönelik ilk örgütlenmeleri oluşturmuşlardı. Angola'nın bağımsızlığı için kampanya yürüten ilk siyasî parti, 1953'te kurulan *Angolalı Afrikalıların Birleşik Mücadelesi Partisi*'dir.¹ Bu parti Aralık 1956'da *Angola Komünist Partisi*² ile birleşerek *Angola Halk Kurtuluş Hareketi*'ni (MPLA³) teşkil etmiştir. Temelde Mbundu etnisitesinden ve başkent Luanda'daki entelijansiyadan destek alan bu hareket, zamanla ülkedeki diğer birçok hareketi bünyesine katmıştır. MPLA, 4 Şubat 1961'de Luanda'daki polis karakollarına saldırarak Portekiz idaresine karşı ilk örgütlü direnişin startını vermiştir (Tvedten, 1997: 29).

367

MPLA'nın lideri Antonio Agostinho Neto, Lizbon Üniversitesi'nde tıp eğitimi alırken ayrılıkçı siyasî faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış ve burada 7 yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1959'da Angola'ya dönmüştü. Angola'daki Portekizli yetkililerin 1960'ta Neto'yu yeniden tutuklaması üzerine çok sayıda Angolalı, Neto'nun serbest bırakılması talebiyle sokaklara dökülmüştür. Portekiz askerlerinin protestocu grubun üzerine ateş açması sonucu 30 kişi hayatını kaybetmiş; 200'den fazlası da yaralanmıştır (Mascarenhas, 2008). Bunun üzerine Portekiz yönetimi, Neto'yu Lizbon cezaevine nakletmiş, daha sonra baskıların artmasıyla ev hapsine almıştır. Buradan kaçarak önce Fas'a, sonra Zaire'ye (bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) geçen Neto, 1962'de ABD'ye giderek Kennedy yönetiminden yardım talep etmiş fakat olumlu yanıt alamamıştır (Walker, 2004: 148). Sonrasında Che Guevera ve Fidel Castro ile görüşen Neto, hareketi için gereken desteği Küba'dan temin etmiştir (Abbott ve Rodrigues, 1988: 10). MPLA, müteakip süreçte Küba haricinde Sovyetler Birliği, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Kuzey

¹ Partido da Luta Unida dos Africanos de Angola

² Partido Comunista Angolano

³ Movimento Popular de Libertação de Angola

Kore, Cezayir, Fas, Libya, Nijerya, Sudan ve Tanzanya hükümetleri tarafından da çeşitli şekil ve boyutlarda desteklenmiştir (Wright, 1997: 9-10).

Fidel Castro, Agostinho Neto'yu kucklamaya hazırlanırken

Angola'nın bağımsızlık mücadelesinde Neto'dan sonra bir diğer önemli aktör Holden Alvaro Roberto'dur. Eski Kongo Krallığı hanedanının soyundan gelen ve 1940'ta bir misyoner okulundan mezun olduktan sonra sekiz yıl Belçika Maliye Bakanlığı'nın Zaire şubesinde çalışan Roberto, 1951'de Angola'ya gelerek siyasi faaliyet yürütmeye başlamıştır. Roberto, önce *Kuzey Angola Halkları Birliği* adında bir örgüt kurmuş; daha sonra örgütün adını 1956'da *Angola Halkları Birliği*⁴ olarak değiştirmiştir. 1958'de Angola'yı temsilen Gana'daki Afrika Halkları Kongresi'ne katılan Roberto'nun BM Gine misyonu ve dönemin ABD yönetimi ile irtibat kurduğu; CIA'in istihbarat faaliyetleri için Roberto'ya 10,000 dolar ücret ödediği dile getirilmiştir (Walker, 2004: 148; James, 2004: 142; Wright, 1997: 36). Roberto ayrıca İsrail'i de ziyaret etmiştir. Nitekim Roberto, uluslararası görüşme trafiğinden sonra Zaire'ye geçerek burada Bakongo militanlarını örgütlemiş; 5 bin civarında militan, Angola'ya girerek yaklaşık bin Avrupalının ölümüyle sonuçlanan saldırılar gerçekleştirmiştir. Direniş altı hafta içerisinde ülke sathına yayılmaya başlamıştır.

Roberto, örgütünün adını *Angola Millî Kurtuluş Cephesi* (FNLA⁵) olarak değiştirip kuzeybatı Angola'da gerilla savaşına angaje olmuştur. ABD, İsrail, Fransa, Batı Almanya, Güney Afrika ve Liberya yönetimlerinden destek alan FNLA, 3 Nisan

⁴ União das Populações de Angola

⁵ Frente Nacional de Libertação de Angola

1962’de Zaire’de bir sürgünde hükümet⁶ kurmuş; bu hükümet 1963’te Afrika Birliği Teşkilatı tarafından da tanınmıştır. Fakat çok geçmeden sürgündeki hükümet içerisinde ayrışmalar baş göstermiş ve hükümetin dışişleri bakanı olarak görev yapan Jonas Malheiro Savimbi önderliğinde yeni bir direniş hareketi organize edilmiştir (Whitaker, 1970; Hodges, 2001: 9).

Savimbi, Angola’daki misyoner okullarında eğitim gördükten sonra 24 yaşında Portekiz’de eğitim almaya hak kazanmış bir öğrenci iken Portekiz Komünist Partisi’yle ve Neto gibi anti-kolonyal direnişe hazırlanan Angolalı öğrencilerle irtibat kurmuştu. Daha sonra İsviçre’nin Lozan şehrine geçmiş ve burada Amerikan misyonerlerden elde ettiği bursla eğitimine devam etmişti (Bridgland, 1988: 42). Savimbi, başlangıçta MPLA’nın gençlik birimine katılarak bir liderlik pozisyonu elde etmeye çalışmış fakat daha sonra FNLA ile irtibat kurup Zaire’deki sürgünde hükümetin dışişleri bakanlığına getirilmiştir. Çok geçmeden FNLA ile de yollarını ayıran Savimbi, 1964’te Antonio da Costa Fernandes ile birlikte *Angola’nın Tam Bağımsızlığı İçin Millî Birlik* (UNITA⁷) örgütünü kurmuştur. Askerî yardım ve eğitim temin etmek için Çin Halk Cumhuriyeti’ne giden Savimbi, 1966’da Angola’ya dönüp gerilla savaşı yürütmeye başlatmıştır. Portekiz Gizli Polisi’nin⁸ yayınladığı belgelere göre Savimbi, MPLA’ya karşı savaşmak için Portekiz sömürge yönetimi yetkilileriyle işbirliği yapmıştı (Brittain, 2002). UNITA, müteakip süreçte ABD, İsrail, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mısır ve Suudi Arabistan tarafından da desteklenecektir (Wright, 1997).

⁶ Governo Revolucionário de Angola no Exílio

⁷ União Nacional para a Independência Total de Angola

⁸ Polícia Internacional e de Defesa do Estado

Neto, Roberto ve Savimbi (Kaynak: Spikes, 1993)

Bu dönemde ortaya çıkan dördüncü bir hareket de *Kabinda Anklavı Kurtuluş Cephesi* (FLEC-Frente para a Libertação do Enclave de Cabinda)'dir. Petrol zengini olan Kabinda, ince bir toprak şeridi ile Angola'dan ayrılarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Atlas Okyanusu'na açılmasını sağlayan bir bölgedir. Bu bölgenin bağımsızlığı için kurulan FLEC, zamanla çok sayıda fraksiyona bölünmüştür. FLEC, bölgedeki ekonomik çıkarları nedeniyle Fransa tarafından desteklenmiştir (Ekwe-Ekwe, 1990: 87-88).

Bağımsızlık Süreci ve Sonrasında İç Savaşı Besleyen Dinamikler

Angola'da Portekiz sömürge yönetimine tepki olarak doğan hareketler, birlikte mücadele vermek yerine kendi içlerinde ve aralarında üstünlük mücadelesine girişmişlerdir. Bu durum, doğal olarak bağımsızlık mücadelesini zayıflatmıştır. Mücadelenin zayıflatılmasında Portekiz'in aldığı önlemlerin etkisini unutmamak gerekir. Bağımsızlıkçı hareketlerin 1966'dan itibaren köylüleri seferber etmeye başlaması ve köylülerin de direnişe katılmaya istekli olması üzerine Portekiz yönetimi, 1 milyondan fazla Angolalıyı tehcir etmiştir. Farklı etnik gruplardan insanları tel örgülerle çevrili büyük yapay köylere iskân eden Portekiz yönetimi, böylelikle köylülerin direnişe katılımını engellemeye çalışmıştır (Bender, 1978: 159-160).

Mürsel BAYRAM (s.365 - 383)

Çok daha güçlü emperyalist devletler Afrika kıtasından çekilmiş olmasına rağmen kıtadaki varlığını sürdürmekte ısrar eden Portekiz, kolonilerindeki yeraltı zenginliklerinin işletme haklarını uluslararası tekellere bırakarak bu tekellerin mensup olduğu ülkelerin desteğiyle kolonyalizmini bir müddet daha sürdürmüştür. Ancak Angola, Mozambik ve Gine Bissau’da sürdürülen savaşlar Portekiz bütçesinin yüzde 43’ünden fazlasına tekabül etmeye başlayınca bu külfetten kurtulmak için bir formül ortaya atılmıştır. Buna göre söz konusu kolonilere “çok etnili” bir yapı dâhilinde bağımsızlık verilecek, sonrasında sistemle bütünleşmiş 35-40 bin civarında Afrikalı küçük burjuvanın desteği sağlanacak, geri kalan nüfusun hayatında ise herhangi bir değişikliğe gidilmeyecekti. Böylelikle savunma giderleri yeni devletin sırtına yüklenecek ve çokuluslu şirketlerin varlığını teminat altına alan iktidar düzeni sürdürülmüş olacaktı (Oran, 1997: 256-257).

Bu doğrultuda Portekiz hükümeti ile FNLA, MPLA ve UNITA liderleri arasında yürütülen müzakereler sonrasında Ocak 1975’te Alvor Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakatla 11 Kasım 1975 tarihinde Angola’nın bağımsızlığının ilan edilmesi kararlaştırılmış ve üç hareketin liderleri olan Neto, Roberto ve Savimbi tarafından müştereken yönetilecek bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ne var ki bağımsızlık günü gelmeden koalisyon hükümeti dağılmış ve Angola, bütün Soğuk Savaş aktörlerini cezbeden bir muharebe meydanı haline gelmiştir. Oran’ın (1997: 317) ifadesiyle, “Balkanlaştırmanın bir kural olduğu Afrika’da parçalanma, bölünme ve yabancı güçlerin cirit atmasına Angola kadar hiçbir Afrika ülkesinde rastlanmamıştır”.

İlk olarak sahneye Güney Afrika’nın apartheid rejimi çıkmış ve Ağustos 1975’te Angola’nın güney bölümünü işgal etmiştir. UNITA ve FNLA ile ortak hareket eden Güney Afrika birlikleri, Başkent Luanda’nın 200 km yakınına kadar ilerlemiştir. Zaire ordusu da FNLA’yı takviye etmek üzere kuzey Angola’yı işgal etmiştir. Sovyetler Birliği ve Küba’nın MPLA’ya verdiği askerî desteği dengelemek isteyen ABD ise anti-MPLA cephesini (Güney Afrika, UNITA, FNLA) desteklemiş ve bu örgütlere 30 milyon dolardan fazla yardım yapmıştır (Oran, 1997: 318). ABD’de Vietnam sonrası ruh halinin bir göstergesi olarak 1976 tarihli Silah İhracatı Denetimi Yasası’na eklenen bir madde (Clark Ek Maddesi) ile Angola’daki hiziplerden herhangi birine yardım yapılması yasaklanmış ancak söz konusu maddenin kabulü, ABD’nin

Angola'daki hiziplere desteğinin sonlandığı anlamına gelmemiştir (Fausold ve Shank, 1991: 187). Clark Ek Maddesi yürürlüğe girdikten sonra ABD'nin vekil silah tedarikçisi olarak İsrail devreye girmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in önerisi doğrultusunda, Güney Afrika'nın Angola'yı işgaline yardım eden İsrail, ayrıca Zaire üzerinden FNLA ve UNITA'ya silah sevk ederek CIA'in Angola operasyonlarına destek vermiştir (Hunter, 1987: 59).

Güney Afrika'nın işgaline karşılık bir diğer aktör olarak Angola iç savaşına müdahil olan Küba, 1976'da Angola'ya yaklaşık 12 bin askerini sevk etmiştir. Küba'nın aktif askerî desteği ile Angola'da güç dengesi MPLA lehine değişmiş; Kasım 1975'te ilan edilen bağımsızlık sonrasında devlet başkanlığı koltuğuna MPLA lideri Agostinho Neto oturmuştur. MPLA hem başkent Luanda'nın hem de FNLA ve UNITA'nın kontrol ettiği bölgeleri ele geçirmiştir. Afrika Birliği Teşkilatı 11 Şubat 1976'da MPLA hükümetini Angola'nın meşru hükümeti olarak tanımıştır. Bu durum Güney Afrika birliklerini Nisan ayında Angola'dan çekilmek zorunda bırakmıştır. Küba birlikleri ise ülkede varlığını sürdürmüştür (Hodges, 2001).

MPLA içerisinde Nito Alves yönetimindeki bir grup (Nitocular⁹), 27 Mayıs 1977'de başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş, sonrasında MPLA'da kitlesel bir tasfiye başlatılarak parti yönetimi daha merkezî hale getirilmiştir (Oran, 1997: 318). Aralık 1977'de ilk kongresini yapan MPLA, parti isminin sonuna İşçi Partisi¹⁰ ibaresini ekleyerek resmî ideolojisini Marksizm-Leninizm olarak açıklamıştır. Bu doğrultuda çiftlikleri ve diğer ticarî kuruluşları millileştirip ülke ekonomisini Sovyet tarzı bir merkezî planlama ile yönetmeye koyulmuştur. Kamu yönetimi alanında yetişmiş eleman azlığı nedeniyle rejimin güçlü bir devlet kurma çabaları kısa vadede verimli olmamakla birlikte, Sovyet yardımı ve petrol gelirleri sayesinde güçlü bir ordu inşa edilmiştir (Hodges, 2001: 10). Ekonomik alanda ise tarıma ve petrol üretimine ağırlık verilmiştir. Özellikle Cabinda eyaletindeki petrol üretimi ülke ekonomisine nefes aldirmaya başlamıştır. Dış politikada Sovyetler Birliği, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Romanya gibi sosyalist ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilirken komşu

⁹ Nitistas

¹⁰ Partido do Trabalho

Zaire ile de birbirlerinin ayrılıkçı hareketlerine destek vermeme hususunda mutabakata varılmıştır (Oran, 1997: 319).

Bu arada Devlet Başkanı Agostinho Neto'nun 10 Eylül 1979'da ölümü üzerine MPLA Merkez Komitesi 37 yaşındaki Jose Eduardo Dos Santos'u devlet başkanı ilan etmiştir. Dos Santos, Portekiz elitine ait Salvador Correia Lisesi'nde öğrenciyken MPLA saflarına katılmıştı. Faaliyetleri nedeniyle 1961'de komşu Kongo-Brazzaville'de bir müddet sürgün hayatı yaşadktan sonra eğitimine devam etmek üzere Sovyetler Birliği'ne gitmiş; 1969'da Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü'nün Petrol Mühendisliği ve Radar İletişimi bölümlerinden mezun olarak ülkesine dönmüştü. 1970'te MPLA kuvvetlerine katılmış ve sonrasında Politbüro'da görev almıştı. Bağımsızlık ilanından sonra Angola'nın ilk Dışişleri Bakanı olmuş; 1978'de başbakan yardımcılığına getirilmişti. Dos Santos, devlet başkanlığını devraldıktan sonra sorumluluk makamındaki birçok radikal ideoloğu görevden alarak yönetimde teknokratlara öncelik vermiş; ayrıca küçük işletmeleri ve yabancı yatırımı teşvik ederek ekonomiyi liberalleştirmeye çalışmıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun öngördüğü kurallara sadık kalan Angola, doğrudan yabancı yatırım almaya hak kazanan bir ülke olmuştur (Fredriksen, 2003: 140).

Diğer taraftan, 1976'daki mağlubiyetten sonra FNLA toparlanamamış; sahneden çekilmiş gibi görünen UNITA ise Angola'nın güneyinde ve Namibya'da tekrar organize olmayı başarmıştır. 1980'lerin başında dıştan Güney Afrika'nın, içten Ovimbunduların desteğiyle orta ve güney Angola'nın kırsal kesimlerinde tahkimat yapan UNITA, müteakip süreçte ülkenin kuzeyinde de faal olmaya başlamıştır. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde UNITA, gerilla faaliyetlerini Zaire sınırına kadar taşımış ve buradaki eylemleri için Zaire'yi üs olarak kullanmıştır (Hodges, 2001: 11).

UNITA'nın tekrar organize olmasında Güney Afrika'nın verdiği destek etkili olmuştur. Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilmesi için faaliyet yürüten *Güney Batı Afrika Halkı Örgütü* (SWAPO¹¹) Angola'yı üs olarak kullanmaktaydı. Bu durumu tehdit olarak değerlendiren Güney Afrika, 1983 yılı sonlarında Angola'nın güneyine büyük bir askerî harekât düzenlemiş; hem Angola ordusuna ve beslendiği ekonomik tesislere hem de SWAPO'nun üslerine ve Namibyalı mültecilerin kaldığı kamplara

¹¹ South West Africa People's Organization

saldırmıştır. Böylelikle SWAPO tehdidini ve Namibya milliyetçiliğini zayıflatmaya çalışan Güney Afrika, bir taraftan da Angola rejimini zayıflatmak adına UNITA ile ittifak kurmuş; zaman zaman Angola ve Küba askerleriyle çatışmaya girmiştir. Sorunun büyümesi üzerine ABD, Güney Afrika birliklerinin Angola'dan geri çekilmesi ve Namibya'nın bağımsızlığının sağlanması karşılığında Küba birliklerinin Angola'dan çekilmesini önermiştir. Fakat MPLA hükümeti bu yöndeki teklifleri reddetmiştir. ABD ile Güney Afrika hükümeti yetkilileri arasında yürütülen görüşmeler sonrasında Şubat 1984'te bir ateşkes anlaşması imzalanabilmiştir. Anlaşma uyarınca Güney Afrika'nın Angola'dan çekilmesini denetleyecek bir ortak komisyonun kurulması; buna mukabil Angola hükümetinin boşaltılan yerlerde Küba ve SWAPO kuvvetlerinin üslenmesine izin vermemesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Güney Afrika 1985'te Angola'daki askerî birliklerini geri çekmeye başlamıştır (Oran, 1997: 337).

Bu arada ABD, Angola'daki hiziplerden herhangi birine yardım yapılmasını meneden Clark Ek Maddesi'ni Temmuz 1985'te yürürlükten kaldırmış; böylece Güney Afrika ile UNITA'ya desteğini alenileştirmiştir (Minter, 1994). 1986'da Beyaz Saray'da UNITA lideri Jonas Savimbi ile görüşen dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan, Savimbi'nin çabalarını desteklediğini ve UNITA'nın "dünyayı heyecanlandırarak bir zafer" kazanacağına inandığını belirtmiştir (Aaronovitch, 2004). Üçüncü Dünya ülkelerindeki Sovyet nüfuzunu zayıflatma stratejisinin bir parçası olan Angola, temelde ABD'nin Nikaragua ve Afganistan'daki müdahalelerine benzemektedir (Hodges, 2001: 11).

ABD-Güney Afrika-UNITA cephesinin tehdidine maruz kalan MPLA hükümeti, karşılık olarak Sovyetler Birliği ve Küba'dan daha fazla askerî destek talep etmiştir. Sovyetler Birliği, Angola'ya silah sevkiyatını artırırken Küba da ülkedeki asker sayısını 50,000'e kadar çıkarmıştır. Bu durum, Kapitalizm ile Komünizm arasında yürütüldüğü düşünülen Angola iç savaşının paradoksal yönlerini de ortaya çıkarmıştır: Rejimin ayakta kalması ve iç savaşın finanse edilebilmesi petrol gelirlerine bağlı olduğu için, MPLA hükümetinin Küba'dan daha fazla asker talep etmesinin bir amacı da Amerikan şirketlerinin işlettiği petrol kuyularını ve rafinerilerini korumaktır (Fredriksen, 2003: 140).

Mürsel BAYRAM (s.365 - 383)

Angola ordusu, UNITA'ya darbe vurmak amacıyla 9 Eylül-7 Ekim 1987 tarihlerinde ülkenin güneydoğusunda geniş çaplı bir askerî harekât düzenleyince UNITA'nın talebi üzerine Güney Afrika yeniden Angola'ya müdahale etmiştir. Angola ordusu, Lomba Nehri'nde Güney Afrika/UNITA ittifakı ile karşı karşıya gelmiştir. Çıkan çatışmada Angola ordusu Cuito Cuanavale'ye kadar püskürtülmüştür. Güney Afrika/UNITA ittifak ordusunun 14 Ekim'de Cuito Cuanavale'yi ağır toplarla kuşatma altına alması üzerine devreye Küba askerleri girmiştir. Küba birliklerinin takviyesiyle Güney Afrika/UNITA ittifakının ilerlemesi durdurulmuştur.

Ocak 1988'de bir yandan savaş devam ederken bir yandan da ABD, Angola ve Küba arasında görüşmeler yürütülmüştür. ABD'nin Küba askerlerinin Angola'dan çekilmesi yönündeki talebi Angola ve Küba tarafından kabul edilmiş; buna mukabil ABD de UNITA'dan desteğini çekmeyi taahhüt etmiştir (Oran, 1997: 339). Aynı yılın Aralık ayında New York'ta Angola, Güney Afrika ve Küba arasında imzalanan anlaşmalarda Güney Afrika ve Angola'nın birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemesi ve birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı duyması kararlaştırılmıştır. Ertesi yıl Gbadolite'de 19 Afrikalı liderin katıldığı bir zirvede MPLA lideri Dos Santos ve UNITA lideri Jonas Savimbi el sıkışarak anlaşmaya varmışlar ve 22 Haziran 1989'da "Gbadolite Deklarasyonu"nu imzalamışlardır. Ne var ki ateşkes ve barış planı öngören bu deklarasyonun şartları çok geçmeden tartışmaya açılmış ve taraflar tekrar çatışmaya devam etmiştir.

İç Savaşın MPLA Lehine Sonuçlanmasında Etken Olan Dinamikler

Soğuk Savaş döneminde uluslararası aktörlerin politikalarıyla şekillenen Angola siyaseti, 1990'lara gelindiğinde yine uluslararası siyasî gelişmelerin etkisiyle değişim sürecine girmiştir. Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği, 1980'lerin sonundan itibaren Üçüncü Dünya ülkelerindeki külfetli müdahaleleri sona erdirmenin yollarını ararken ABD ve Güney Afrika yönetimleri de Angola ve Namibya meselelerinin bir an evvel çözüme kavuşması gerektiğini düşünüyordu. Bu bağlamda atılan ilk somut adım 1988'deki New York Mutabakatı'ydı. BM misyonu (UNAVEM) tarafından gözlemlenecek olan mutabakat şartları uyarınca Küba ve Güney Afrika birlikleri Angola'dan çekilecekti. Ocak 1989'dan itibaren Angola'daki birliklerini kademeli olarak geri çeken Küba, Mayıs 1991'de Angola'daki askerî varlığını sonlandırmıştır (Yaşlı, 2004: 441).

Angola siyasetindeki en büyük etkiyi Sovyetler Birliği'nin dağılması oluşturmuştur. İdeolojik oryantasyonunu gözden geçiren MPLA-PT yönetimi, 1990 Haziranında çok partili sisteme geçme kararı almış ve Ağustos ayında ekonomik liberalizasyon programını başlatmıştır. Aynı yılın Aralık ayındaki üçüncü kongresinde isminin sonundaki *İşçi Partisi* (Partido do Trabalho) eklentisini kaldırarak Marksist-Leninist ideolojiden resmî anlamda vazgeçildiğini duyurmuştur. Bu radikal adımlar hem ülke siyasetinde nominal de olsa demokratikleşmeyi beraberinde getirmiş hem özel sektörün ve sivil toplumun gelişmesine olanak sağlamıştır (Hodges, 2001: 12).

Soğuk Savaş geriliminin etkisini yitirmeye başlaması, Angola'da çatışan tarafları tekrar bir araya getirmiş; Angola hükümeti ve UNITA, Nisan 1991'de barış görüşmelerine başlamıştır. Portekiz hükümetinin arabuluculuğunda yürütülen görüşmeler, aynı zamanda ABD ve Sovyet hükümet yetkilileri tarafından gözlemlenmiştir (Wright, 1997: 159). Görüşmeler sonunda 152,000 aktif militanın terhis ve hükümet kuvvetleri ile UNITA militanlarının yeni Angola Silahlı Kuvvetleri'ne entegre edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Eylül 1992'de BM gözetiminde ilk çok partili seçimlerin yapılması hükme bağlanmıştır. Bu hükümleri içeren Bicesse Mutabakatı, Portekiz'in başkenti Lizbon'da 31 Mayıs 1991'de Devlet Başkanı Dos Santos ve UNITA lideri Jonas Savimbi tarafından imzalanmıştır.

Bicesse Mutabakatı'nın sağladığı barış ortamı ne yazık ki uzun vadeli olmamıştır. Mutabakatın askerî hükümleri öngörülen süre zarfında uygulanamamış ve yeni birleşik Angola Silahlı Kuvvetleri (Forças Armadas de Angola) Eylül 1992 seçimlerinden ancak birkaç gün öncesinde organize edilebilmiştir. Her iki taraf da diğerinin seçim sonuçlarını reddetmesi ihtimaline binaen askerî unsurlarının büyük kısmını elinde tutmaya devam etmiştir (Hodges, 2001: 14).

Böyle bir ortamda 29-30 Eylül 1992 tarihlerinde seçimlere gidilmiştir. İktidardaki MPLA oyların yaklaşık yüzde 54'ünü alarak 220 üyeli millî mecliste 129 sandalye elde ederken UNITA 70; Sosyal Yenilenme Partisi Parti 6; FNLA 5; Liberal Demokrat Parti 3; diğer partiler 1'er milletvekili ile temsil edilme hakkı kazanmıştır. Aynı tarihteki başkanlık seçimlerinde ise Devlet Başkanı ve MPLA lideri Dos Santos, çok az bir farkla mutlak çoğunluğu elde edemezken UNITA lideri Jonas Savimbi yüzde 40 oranında oy almıştır. Hiçbir başkan adayı mutlak çoğunluğa ulaşamadığı için

anayasa gereği seçimlerin ikinci turunun yapılması gerekmektedir. Fakat UNITA'nın seçimlere hile karıştırıldığını öne sürmesi ve tekrar çatışma sürecine girilmesi nedeniyle ikinci tur yapılamamıştır. Çatışmalar hükümet birliklerinin 31 Ekim'de başkent Luanda'daki UNITA birimlerine saldırmasıyla başlamıştır. Üç gün zarfında Jeremias Chitunda, Elias Salupeto Pena ve Aliceres Mango gibi önde gelen UNITA yetkilileri ve 30,000 civarında UNITA ve FNLA taraftarı öldürülmüştür (James, 2004: 67). Bunun üzerine seçimlerden çekildiğini duyuran UNITA, daha hırslı bir çatışma sürecine angaje olmuş ve 1993 yılı başlarında Caxito, Huambo, M'banza Kongo, Ndalatando ve Uíge gibi önemli vilayet merkezlerini ele geçirerek ciddi başarılar elde etmiştir (Noble, 1993).

Petrol zengini Cabinda'yı ele geçirmek için ilerleyen UNITA, buradaki petrol üretimini durdurma veya sekteye uğratma ihtimali karşısında ABD yetkilileri tarafından uyarılmıştır. Bu doğrultuda UNITA aleyhine değişen uluslararası politikaların ilk belirtisi olarak ABD yönetimi 19 Mayıs 1993'te MPLA hükümetini tanımış ve Amerikan şirketlerinin MPLA'ya askerî teçhizat satmasına izin vermiştir. ABD'yi müteakiben İngiltere de Ağustos ayında MPLA'ya yönelik silah ambargosunu kaldırmıştır (Copson, 1994: 124). Ayrıca UNITA'ya silah ve petrol mamulü satışının yasaklanması için 15 Eylül 1993 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan 864 sayılı karar ile geniş çaplı uluslararası yaptırımlar yürürlüğe konmuştur. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın 23 Eylül'de çıkardığı 12865 sayılı başkanlık kararnamesi ile UNITA'nın "Amerikan dış politika hedeflerine tehdit" oluşturduğu belirtilmiştir (Roberts, 2003: 224). Nitekim Ağustos 1993'e kadar Angola'nın yaklaşık üçte ikisini kontrol altına alan UNITA, ABD'nin politikasını değiştirmesinden sonra 1994 yılındaki başarılı hükümet operasyonları ile tekrar eski pozisyonuna geriletilmiştir. Savimbi'nin ifadesiyle UNITA, kuruluşundan bu yana "en derin krizi" yaşamaya başlamıştır (Rothchild, 1997: 137-138).

Bu durum UNITA'yı tekrar müzakere masasına oturmaya itmiş ve 20 Kasım 1994'te imzalanan Lusaka Protokolü ile Angola'daki kırılğan barış sürecine bir yenisi daha eklenmiştir. Muhalif gruplar arasındaki üçüncü barış çabası olan bu protokol, iktidarın UNITA ile paylaşımını garanti etmesi ve 6,000 silahlı BM barış gücü askeri tarafından gözlemlenmesi bakımından bir ilk olmuştur. Anlaşma uyarınca UNITA mensuplarının ulusal ordu ve polis gücüne entegre edilmesi; yabancı paralı askerlerin

ülkelerine dönmeleri ve her iki tarafın da dışarıdan silah temin etmemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca hükümet, ileri gelen UNITA üyelerini bakanlık, valilik ve belediye başkanlığı gibi önemli idarî makamlara getirmeyi kabul etmiş; hatta UNITA lideri Savimbi'ye devlet başkanı yardımcılığı teklif edilmiştir. Ne var ki anlaşma şartları kısa süre içerisinde ihlal edilmiştir (Vines, 1999).

Angola hükümeti ile UNITA, Haziran 1997'de Zaire iç savaşı üzerinden yeniden karşı karşıya gelmiştir. UNITA, müttefiki olduğu Zaire Devlet Başkanı Mobutu'nun safında yer alırken Dos Santos hükümeti, Mobutu'nun muhalifi olan Laurent Kabila'ya destek vermiş; Kabila'nın zaferi ve 1998'de bir kısım Zaire topraklarının Ruanda ve Uganda tarafından işgal edilmesi sürecinde Kabila hükümetine askerî destek sağlamaya devam etmiştir. Angola, bu destek mukabilinde Zaire'nin doğal kaynaklarını işletmek üzere çeşitli sözleşmelerden faydalandırılmıştır (Lacoste, 2008: 211).

1992'de seçilen UNITA milletvekilleri Milli Meclis'te yerlerini almalarına ve Nisan 1997'de bazı bakanlıklara atanmalarına rağmen birçok bölgede devlet otoritesini tesis etmemekte diremişlerdir. UNITA'nın Lusaka Protokolü'nü uygulama konusunda işleri ağırdan almaya devam etmesi, kendisine karşı iki uluslararası yaptırım daha beraberinde getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi 28 Ağustos 1997'de aldığı 1127 sayılı kararla UNITA yetkililerinin uluslararası seyahat yapmasına ve yurt dışında büro açmasına yasak getirmiştir. UNITA'nın elinde bulundurduğu stratejik bölgeleri hükümete devretmeyi halen geciktirmesi üzerine 12 Haziran 1998'de 1173 sayılı karar çıkartılmış ve bu sefer UNITA'nın mücadelesini finanse eden kaynaklar hedef alınmıştır. Resmî menşe şahadetnamesi olmadan Angola elmasının satılması yasaklanmış ve UNITA'nın banka hesaplarının dondurulması kararlaştırılmıştır (Hodges, 2001: 16).

Dos Santos, 5-10 Aralık 1998 tarihlerinde yapılan dördüncü MPLA kongresinde "barışa giden tek yolun savaş olduğunu", bu nedenle Lusaka Protokolü'nün geçersiz sayılarak BM misyonunun ülkeyi terk etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Böylelikle iç savaş tekrar alevlenmiş; Angola'nın orta bölümlerindeki UNITA karargâhlarına yönelik geniş çaplı bir askerî harekât başlatılmış; uzun zamandır UNITA'nın elinde bulunan Bailundo, Andulo ve Jamba tekrar hükümet

güçlerinin kontrolüne geçmiştir. İç savaş yeniden hararetlenirken BM Güvenlik Konseyi, Şubat 1999'da Angola'daki barış gücü operasyonlarını sona erdirmeye karar almış ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Lusaka Protokolü'nün uygulanabilirliğine dair umutların tükendiğini belirtmiştir (James, 2011: ix).

BM'nin UNITA'ya yönelik yaptırımları sertleştirmesini öngören Fowler Raporu (Mart 2000), bazı şirketlerin yanı sıra birçok Afrika ve Avrupa devletinin Lusaka Protokolü'nü ve BM yaptırımlarını ihlal ettiğini ortaya koymuştur. Lusaka Protokolü'nün imzalanmasından sonraki süreçte Angola hükümeti Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Hindistan, Kazakistan ve Slovakya'dan askerî ekipman temin etmeye devam ederken UNITA da 1999'da Kuzey Kore'den füze sistemleri satın almıştır (Vines, 1999: 106). MPLA'nın sadece 1993-98 yılları arasında 420 tank, 150,000 top mermisi, 170,000 anti-personel mayını, 12 helikopter ve 6 savaş gemisi satın aldığı bildirilmektedir. Konuyla ilgili olarak 2009 yılında Fransa'da görülen bir davada Fransız iş adamı Pierre Falcone ve İsraili iş adamı Arkady Gaydamak ile birlikte Fransa eski İçişleri Bakanı Charles Pasqua ve Fransa eski Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın oğlu Jean-Christophe Mitterand, BM ambargosu devam ederken Angola hükümetine 790 milyon dolar değerinde askerî ekipman satmak suçundan mahkûm edilmişlerdir (Telegraph, 27 Ekim 2009).

Yasadışı elmas ticareti ile Angola iç savaşı arasında da önemli bir bağ olduğu ortaya konmuştur (Levy, 2003). Lundas'taki alüvyal elmas üretimini kontrol eden UNITA'nın sadece 2000 yılında 100 milyon dolar değerinde elmas kaçakçılığı yaptığı; uluslararası yaptırımlara rağmen, *Executive Outcomes* ve *De Beers* gibi şirketler vasıtasıyla, çoğunluğu elmas satışından olmak üzere toplam 3.72 milyar dolar gelir elde ettiği tahmin edilmektedir (Stead vd. 2013: 30; Guy, 2000: 131). Dolayısıyla Angola iç savaşının bu kadar uzun sürmesinin altında yatan en önemli sebeplerden birisi, savaşın zamanla kendi ekonomisini oluşturmuş olmasıdır (Le Billon, 2001: 55-80; Power, 2001: 489-502).

Dos Santos'un MPLA'nın dördüncü kongresinde ifade ettiği gibi "Savimbi'yi nötralize ve izole etmek" amacıyla 1999'da başlatılan askerî hareket, 2000'li yılların başında yoğunlaşarak devam etmiştir. Hükümet, insanî anlamda tartışmaya açık olmakla birlikte askerî anlamda olumlu sonuç veren bir taktik uygulamıştır. Köyler

boşaltılarak kırsal kesimdeki halkın tamamı vilayet başkentlerine yerleştirilmiştir. Böylelikle UNITA militanlarının köylerden temin ettiği gıda, barınma ve insan kaynakları kesilmiştir. Geriye sadece UNITA militanları ile destekçileri kalmıştır. Savimbi'nin yerini tespit için İsrail ve ABD'den uydu fotoğrafı desteği alan Angola ordusu ülkenin güneydoğusundaki Moxico vilayetinde gerçekleştirdiği bir saldırı sonrasında 22 Şubat 2002'de UNITA lideri Savimbi'yi öldürmüştür. Savimbi'nin öldürüldüğünün açıklanmasıyla birlikte iç savaşın sona erme süreci hızlanmıştır. Zira Savimbi'nin ardından bazı komutanların da hastalık, açlık veya yaralanma sonucu ölümü UNITA'nın askerî kapasitesine sekte vurmuştur (James, 2011: ix). Hükümet 13 Mart'ta askerî operasyonları durdurduğunu açıklamış ve Cassamba'da UNITA yetkilileri ile bir araya gelinerek ateşkes sağlanmıştır. Savimbi'nin halefi Paulo Lukamba ile Angola Devlet Başkanı Dos Santos'un gözlemciliğinde 4 Nisan 2002'de Luena'da Lusaka Protokolü'ne ilave bir mutabakat metni imzalanmıştır. UNITA komutanları Angola ordusu yetkilileriyle ortak bir beyanname yayınlayarak aralarındaki düşmanlıkları sona erdirdiklerini ve Lusaka Protokolü'ne dayalı bir siyasî çözümü desteklediklerini bildirmişlerdir. Kendisini salt siyasî partiye dönüştüren UNITA, Ağustos ayında bütün militanlarını terhis etmiştir. Böylelikle, en az 500,000 kişinin hayatına mal olan Angola iç savaşı sona ermiştir. (Yaşlı, 2004: 442).

Her ne kadar halen “adaletin, fırsat eşitliğinin ve demokrasinin olmadığı, negatif bir barış” sürecini ifade etse de (Polgreen, 2003) iç savaşın bitişi, Angola için yeni bir başlangıç olmuş; evlerini terk etmek zorunda kalan 4 milyondan fazla mültecinin avdeti, ülkenin muhtelif yerlerine döşenmiş olan yaklaşık 15 milyon kara mayınının temizlenmesi ve altyapının yeniden inşası gibi sorunlar ele alınmaya başlanmıştır (Birmingham, 2015: 119-122). Ülkenin yeniden inşa sürecinde en büyük katkı Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelmiştir. 2002'den sonra iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ivme kazanmış ve Çin İhracat-İthalat Bankası (EximBank) tarafından Mart 2004'te Angola'ya 2 milyar dolar kredi sağlanmıştır (Campos ve Vines, 2008: 3). Angola'da başta enerji sektörü olmak üzere 100'den fazla projeye yatırım yapan Çin, ülkenin kısa sürede Sahraaltı Afrika'nın en başarılı ekonomilerinden biri haline gelmesinde rol oynamıştır. Çin ile yoğunlaşan ilişkiler ve artan petrol gelirleri sayesinde Angola ekonomisinde yıllık ortalama yüzde 17

düzeyinde büyüme oranı yakalanmıştır (Campos ve Vines, 2008: 3; Sheehan ve Yong, :16).

Sonuç

İç savaşlar, *Ricinus communis* gibidir. Bu bitkinin tohumlarında bulunan *risin* adlı toksik madde, insanlarda dehidrasyona bağlı uzun ve acı verici bir ölüme neden olur. Bu tarz toksik bir bitkinin köklerinin ve dallarının yetiştiği bahçenin dışına taşması gibi iç savaşlar da tarihî faktörlere bağlı olarak belli bir ülkenin topraklarında kökleşmekte ve bir müddet sonra dışarıdan müdahalelerle büyütülmektedir. Angola bu anlamda tipik bir iç savaş ramifikasyonu olarak değerlendirilebilir.

Angola'da 27 yıl süren ve en az yarım milyon insanın hayatına mal olan iç savaşın ana aktörleri, Agostinho Neto liderliğindeki MPLA, Holden Roberto liderliğindeki FNLA ve Jonas Savimbi liderliğindeki UNITA'dır. FNLA, kısa süre içinde saf dışı kalırken MPLA ve UNITA arasındaki mücadele aralıklarla 2002 yılına kadar devam etmiştir. MPLA başta Sovyetler Birliği ve Küba olmak üzere temelde Doğu Bloğu ülkelerinden destek alırken UNITA ise başta ABD, İsrail ve Güney Afrika Cumhuriyeti olmak üzere Batı ittifakının vekil savaşçısı konumundaydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde MPLA'nın ideolojik angajmanını değiştirmesi ve ABD'nin UNITA'dan desteğini çekmesi, iç savaşın deradikalizasyon ve deramifikasyon (köklerinin ve dallarının kesilmesi) sürecini hızlandırmıştır.

Kapitalizm ile Komünizm arasında bir vekâlet savaşına dönüştüğü düşünülen Angola iç savaşı, ekonomi-politik açıdan paradoksal boyutlar içermiştir. Örneğin, Angola'nın petrol sektöründe ABD'li şirketler etkindi. Marksist MPLA rejiminin ayakta kalması ve iç savaşın finanse edilebilmesi de büyük oranda petrol gelirlerine bağlı idi. 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği ve Küba'dan daha fazla askerî destek talep eden MPLA, bu destek ile bir yandan artan UNITA baskısına karşı koymak isterken diğer yandan Amerikan şirketlerinin işlettiği petrol kuyularını ve rafinerilerini korumayı amaçlıyordu. Angola iç savaşı ile yasadışı elmas ticareti arasında da önemli bir bağın olduğu bilinmektedir. UNITA'nın uluslararası yaptırımlara rağmen, elmas satışından ciddi bir gelir elde ettiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Angola iç savaşının bu kadar uzun sürmesinin altında yatan sebeplerden birisi, savaşın zamanla kendi ekonomisini oluşturmuş olmasıdır.

Kaynakça

- Aaronovitch, D. (2004). The Terrible Legacy of the Reagan Years. Guardian. 8 Haziran 2004.
- Abbott, P., Rodrigues, M. (1988). Modern African Wars: Angola and Mozambique, 1961-74. Oxford: Osprey Publishing.
- Birmingham, D. (2015). A Short History of Modern Angola. Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Bridgland, F. (1988). Jonas Savimbi: A Key to Africa. Londra: Hodder and Stoughton.
- Brittain, V. (2002). Jonas Savimbi. Guardian. 25 Şubat 2002.
- Campos, I., Vines, A. (2008). Angola and China: A Pragmatic Partnership. Center for Strategic and International Studies.
- Copson, R. W. (1994). Africa's Wars and Prospects for Peace. New York: M. E. Sharpe. 1994.
- de Mascarenhas, F. M. B. (2008). Memórias de Icolo e Bengo: Figuras e Famílias. Luanda: Arte Viva.
- Ekwe-Ekwe, H. (1990). Conflict and Intervention in Africa: Nigeria, Angola, Zaire. New York: Palgrave Macmillan.
- Fausold, M. L., Shank, A. (1991). The Constitution and the American Presidency. State University of New York Press.
- Fredriksen, J. C. (2003). Biographical Dictionary of Modern World Leaders: 1992 to the Present. New York: Facts on File.
- Guy, A. (2000). The New South Africa. New York: Palgrave Macmillan.
- Hodges, T. (2001). Angola: From Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism. Bloomington: Indiana University Press.
- Hunter, J. (1987). Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America. Boston: South End Press.
- James, W. M. (2004). Historical Dictionary of Angola. Lanham: Scarecrow Press.
- James, W. M. (2011). A Political History of the Civil War in Angola: 1974-1990. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lacoste, Y. (2008). Büyük Oyunu Anlamak/Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi. İstanbul: NTV Yayınları.
- Le Billon, P. (2001). Angola's Political Economy of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975-2000. African Affairs, 100 (398).
- Levy, A. V. (2003). Diamonds and Conflict: Problems and Solutions. New York: Nova Science Publishers.

- Minter, W. (1994). *Apartheid's Contras: An Inquiry into the Roots of War in Angola and Mozambique*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Noble, K. H. (1993). *Angolan Rebels Rebound, within Reach of a Victory*. New York Times. 13 Nisan 1993.
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Polgreen, L. (2003). *Angolans Come Home to 'Negative Peace'*. New York Times. 30 Temmuz 2003.
- Power, M. (2001). *Patrimonialism and Petro-diamond Capitalism: Peace, Geopolitics and the Economics of War in Angola*. *Review of African Political Economy*, 28 (90).
- Roberts, J. P. (2003). *Glitter and Greed: The Secret World of the Diamond Empire*. New York: Disinformation.
- Rothchild, D. S. (1997). *Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation*. Washington: Brookings Institution Press.
- Stead, M., Rorison, S., Scafidi, O. (2013). *Angola*. USA: Globe Pequot Press.
- Telegraph. (2009). *Francois Mitterrand's son convicted in Angola arms smuggling case*. 27 Ekim 2009.
- Tvedten, I. (1997). *Angola: Struggle for Peace and Reconstruction*. Boulder: Westview Press.
- Vines, A. (1999). *Angola Unravels: The Rise and Fall of the Lusaka Peace Process*. Human Rights Watch.
- Walker, J. F. (2004). *A Certain Curve of Horn: The Hundred-Year Quest for the Giant Sable Antelope of Angola*. New York: Grove Press.
- Whitaker, P. M. (1970). *The Revolutions of Portuguese Africa*. *Journal of Modern African Studies*, 8 (1).
- Wright, G. (1997). *The Destruction of a Nation: United States' Policy Towards Angola Since 1945*. Londra: Pluto Press.
- Yaşlı, F. (2004). *Angola: Petrol ve Elmas Savaşı*. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel.